07/06/2019

Η μουσική ως ύψιστη θρησκευτική αγωγή της ψυχής

/ Παιδεία και Πολιτισμός

Νικόλαος Α. Νησιώτης, Θεολόγος, Φιλόσοφος, Καθηγητής Πανεπιστημίου (+1986)

Η μουσική αποτελεί μια από τις κορυφές της ανθρώπινης προσπάθειας να υπερβεί τα ορία του γνωστικού, του αισθητικού και του βουλητικού στοιχείου της συνειδητής ζωής. Είναι η πιο έντονη μαρτυρία μεταφυσικής, υπερφυσικής διάθεσης και της πρωταρχικής καταγωγής της ανθρώπινης ζωής. Επιβεβαιώνει η μουσική σαν τέτοια, τις άπειρες διαστάσεις της δημιουργικότητας του ανθρώπου πέρα από τα όρια που έχει, φαινομενικά μόνον, κάθε ύπαρξη. Για το λόγο αυτό, όταν Έλληνες παρήγαγαν τη λέξη «μουσική», από το ένα μέρος την συνέδεσαν σαν

επίθετο με την Τέχνη – μουσική Τέχνη, εννοούντες την προσάρτηση της ανθρώπινης δημιουργικότητας, μέσα από το δοσμένο φυσικό υλικό, στην αναγκαιότητα για μια δεύτερη δημιουργία μιας ανώτερης ζωής.

Από το άλλο μέρος, την συνέδεσαν, ακριβώς γι' αυτό το λόγο, στη γένεση της και λεκτικά ακόμα, με θεότητες, ενσαρκωμένες μέσα στην πραγματικότητα, δηλαδή τις Νύμφες των ορέων και των δασών. Δηλαδή, σήμερα, μπορούμε να πούμε, συνάρτησαν σοφία, καλός και αρμονία, όπως έκαναν οι Μούσες. Θρησκευτικά, στον απώτατο βαθμό της θεότητας, που συνδυάζει το κάλος που τέρπει με τη μουσική του τους θεούς του Ολύμπου κι αυτόν που, από το άλλο μέρος, μαθαίνει, μαζί με τη Μούσα, τους ανθρώπους την ύψιστη τέχνη, δηλαδή τη μουσική. Η σύνδεση της μουσικής με το λόγο είναι λοιπόν δεδομένη, ως το ανώτατο επίτευγμα στον δρόμο της ευτυχίας και της αρμονίας της ζωής γενικά και ο στόχος της είναι να επιτευχθεί η συνάντηση και η κοινωνία με τον Θεό στον απόλυτο βαθμό, μέσα όμως πάντοτε από την πραγματικότητα του κόσμου, της ύλης.

Μέσα από τον συνδυασμό αυτό της ύλης με το πνεύμα, η πρώτη μαθηματική εξίσωση ήταν η μαθηματική εξίσωση της μουσικής στην οκτάβα. Εκεί υπάρχει μια άπειρη αλληλοσύνδεση, όχι μόνο με τον λόγο, αλλά και με όλες τις επιστήμες της πραγματικότητας. Αλλά, πολύ περισσότερο, ο Απόλλων, ως θεός της μουσικής, συναρτάται, με το θήλυ στοιχείο της πραγματώσεως της μουσικής, σε μια συγκεχυμένη μορφή που δεν είναι τίποτα άλλο παρά η Αθήνα ως Σοφία, η οποία εφευρίσκει συγχρόνως το πρώτο μουσικό όργανο στην ιστορία του κόσμου, τον αυλό, το κατ' εξοχήν όργανο της Ελλάδος. Δεν είναι παράδοξο, λοιπόν, ότι η μουσική, από τα πρώτα της βήματα, είναι μια γένεση κατευθείαν θεϊκή, ένα δώρο στον άνθρωπο απ' τον Θεό, που έχει την υψηλή διακονία να υπηρετεί την επίτευξη της κοινωνίας μεταξύ Θεού και ανθρώπου σαν αρμονία, καταλλαγή, συνεργασία μέσα στη δημιουργία. Είναι χάρισμα Θεού στους ανθρώπους, όπως ο λόγος και γίνεται, μαζί με τον λόγο, φθόγγος αθανασίας, που εστάλη προς εκείνους προ του θανάτου και πέραν αυτού.

Μυθολογικά έχουμε πολλές παρουσιάσεις της αξίας της μουσικής σ΄ αυτή την διάσταση του θείου. Ο Αισχύλος στον Αγαμέμνονα του φερ΄ ειπείν, λέγει ότι ο παις, συνενώνοντας τις πέτρες έξω από τη Θήβα σε μια αρμονία, παρήγαγε τους ήχους, με τους οποίους έχτισε ο Αμφύων τα τείχη της πόλης. Επίσης βλέπουμε, ότι ο ίδιος παρουσιάζει τον Ορφέα να τέρπεται στον Άδη και με τη μουσική του να τέρπει σε τέτοιο βαθμό τον Πλούτωνα και την Περσεφόνη, που φυλάνε τον Άδη, ώστε να του χαρίσουν πίσω, ζωντανή πλέον, την αποθανούσα σύζυγό του Ευρυδίκη. Πώς μπορούμε να φανταστούμε σήμερα το μύθο; Είναι σαφές, ότι με την ανάταση της μουσικής επέρχεται η ανάσταση μέσα στον θάνατο. Η μουσική κατορθώνει το ύψιστο επίτευγμα που υπάρχει μέσα στη ζωή, δηλαδή να ξαναδώσει πέραν του κανονικού, την ύπαρξη. Αλλά για τον αρχαίο κόσμον, η μουσική έχει άμεση ιεραρχική ικανότητα. Δεν υπάρχει κανένα Ασκληπιείο χωρίς τον ναό του Απόλλωνα, για να υπενθυμίζει ότι ο Ασκληπιός υπάγεται στον Θεό του λόγου, του κάλλους και της μουσικής.

Η δε Ιπποκρατική τέχνη εφαρμόζει τη μουσική για πρώτη φορά στον κόσμο, πράγμα που γίνεται σήμερα κατά κόρον ως ιαματική θεραπεία ψυχικών νοσημάτων. Οι ψυχικές παθήσεις σημαίνουν το δαιμονικό στοιχείο, που επιφέρει σύγχυση και χάος. Η μουσικοθεραπεία σημαίνει το ακριβώς αντίθετο: η μουσική οργανώνει το χάος τού ασυνείδητου σε μια παράσταση αρμονίας και κάλλους, που επιφέρουν εσωτερικά τη γαλήνη και την ειρήνευση. Ακόμη περισσότερο, σ’ αυτή τη συσχέτιση, έχουμε την κορυφή πλέον της καταφάσεως της μουσικής στον Πλάτωνα, στην Πολιτεία του, όπου λέει ότι κάθε σύλληψη και οργάνωση και μεταβολή στους μουσικούς τόνους ασκεί άμεση ευεργετική επίδραση για τη μεταβολή του ήθους των πολιτών. Είναι η μουσική, λοιπόν, η ύψιστη μορφωτική και παιδαγωγική επίδοση.

Εδώ θα δούμε ότι έχουμε το τρίπτυχο που με τη μουσική εκπέμπουμε και όχι απλώς μια αισθησιακή τέρψη της στιγμής που εξυπηρετεί έναν συναισθηματισμό. Είναι παρουσία και επίδοση της αθανασίας μέσα στον χρόνο, είναι ύψιστη θρησκευτική αγωγή της ψυχής, είναι και παιδαγωγική, μορφωτική διδασκαλία για τον όλον άνθρωπο. Γι' αυτό για τους αρχαίους, η μουσική είναι, μαζί με τη φιλοσοφία του νου και τη γυμναστική ως άθληση για το σώμα, η τρίτη μεγάλη δύναμη που καταξιώνει τον άνθρωπο ως συναίσθημα και αίσθηση του ωραίου, μαζί με το αληθινό και το υγιές. Το τρίπτυχο αυτό είναι η Ελλάδα. Είναι στο σύνολό που η βάση της αληθινής παιδείας στη μόρφωση του όλου ανθρώπου μέσα σ' έναν κόσμο κάλλους και αρμονίας, πέρα από τα πάθη και τη φθορά του θανάτου. Τα χαρακτηριστικά αυτά εξαίρονται ειδικά στην πολυφωνική μουσική και μάλιστα αυτή χωρίς μουσικά όργανα.

Η σύνδεση των ανθρωπίνων φωνών σαν ένα αρμονικό σύνολο, ο χορός με την ωδή, δηλαδή η πολυφωνική χορωδία, είναι το ύψιστο επίτευγμα της μουσικής, ως μορφωτικής αξίας. Ο μουσικοδιδάσκαλος, εδώ ως κύριος της συγχορδίας φωνών, ο μαέστρος δηλαδή, είναι παιδαγωγός προς την ανώτερη ζωή των ύψιστων αξιών και της ανώτερης πραγματικότητας. Εδώ, η οργάνωση των φωνητικών θορύβων σε αρμονία, ενσαρκώνει την ανώτερη αξία της ανθρώπινης συνεργασίας για συνύπαρξη, για συναδέλφωση, για αλληλεγγύη. Η χορωδία είναι παραστατική εικόνα του κοινωνικού ήθους της ανθρώπινης ζωής που έχει επίγνωση ότι τα άτομα είναι πρόσωπα άξια σεβασμού και αλληλεγγύης. Ο Θεός, ως αγάπη, επικαλείται την αρμονία των πολλών φωνών σαν ένα σώμα. Η χορωδιακή μουσική εμφανίζεται και αναπτύσσεται πρώτιστα και κύρια ως θρησκευτική και για τη χριστιανική γλώσσα μόνον ως κοινωνικοεκκλησιαστική.